

Atıf/ Citation:

Sonuç, Yusuf Süha. "Kibbutzun İsrail Siyasetine Etkisine Kısa Bir Bakış." *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, no. 1 (Kış 2017):128- 148.

KİBBUTZUN İSRİL SİYASETİNE ETKİSİNE KISA BİR BAKIŞ ¹

Yusuf Süha SONUÇ

Doktora Öğrencisi, Dinler Tarihi ABD, İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi
Ph.D. Student, History of Religions, Faculty of Theology, Ankara University,
yusufsuha@windowslive.com

Makale Türü: Hakemli Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:13.12.2017, Kabul Tarihi: 31.12.2017

Öz: İsrail politikayı yoğun şekilde tartışan bir topluma sahiptir. 19. yüzyılının sonundan başlayarak Filistin'de kurulan Yahudi yerleşim yerleri, önce dindar ve seküler olarak ayrılmıştır. Ağırlıklı olarak Eşkenaz kökenli ve seküler fikirlere sahip Yahudiler, Siyonizm'i Avrupa'da yayılan sosyalizm ile birleştirerek Kibbutz adını verdikleri, tarıma dayalı komün yaşamı ön plana çıkaran bir yerleşim yeri sistemi tesis etmişlerdir. Bir düşünce şekli olarak da gelişen Kibbutz, politize olmuş İsrail toplumunda önemli siyasi figürler çıkarmıştır. Kibbutznik siyasetçiler diye tabir edilen bu figürler, İşçi Partisi ve türevleri altında Mayıs 1977 seçimlerine kadar İsrail siyasetini tahakküm altına almışlardır. Gerek dünyada gerekse İsrail'de sağ görüşlerin popülerlik kazanmasıyla önce kibbutz sistemi zayıflamaya başlamış, daha sonra kibbutznik siyasetçiler güç kaybetme trendine girmişlerdir. 1980'lerden itibaren merkez sağ partiler ile dini partilerin güçlenmesi ve halkın pek desteklemediği Filistin-İsrail barış görüşmelerinde kibbutznik siyasetçilerin ön planda olması, bu akım siyasi partilerin ve figürlerin İsrail siyasetinde giderek zayıflamasına yol açmıştır. Günümüzde ise İsrail siyaseti ve parlamentosunda neredeyse Kibbutznik siyasetçi bulunmamaktadır. Kibbutz fikirlerini sürdüren siyasetçi sayısının az olduğunu söylemek mümkündür. Bu kısa çalışmada, kibbutz sisteminin kısa bir tarihçesi, İsrail siyasetine etkisi, yükselişi ve gerilemesi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kibbutz, Seküler Siyonizm, İşçi Partisi, Kibbutznik,

A BRIEF OVERVIEW OF KIBBUTZ'S EFFECTS ON ISRAEL POLITICS

Abstract: Israel has a highly politicized community. The Jewish settlements that had been created in Palestine since the end of 19th century split in two: religious and secular ones. The Jews, who are with predominantly Ashkenazi and have secular ideas, established a settlement system named Kibbutz, which combines Zionism with socialism spreading in Europe at that time, giving priority to communal life based on

¹ Bu makale *Birinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı 2017*de (Konya, 16-17 Aralık 2017) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

agriculture. Kibbutz, who also emerged as a form of thought, produced important political figures in the politicized Israeli society. These figures, called Kibbutznik politicians, dominated Israeli politics until the elections of May 1977 under the Labour Party and its variants. With the popularity of the right views both in the world and in Israel, the kibbutz system first began to weaken, after which the kibbutznik politicians went into a trend of losing power. The strengthening of center-right parties and religious parties since the 1980s, and the fact that the kibbutznik politicians are front-line in Palestinian-Israeli peace talks, which the Israelis hardly support, has led to the gradual weakening of kibbutznik political parties and figures in Israeli politics. Today, there are almost no Kibbutznik politicians in Israeli politics and parliament. It is possible to say that the number of politicians who drive kibbutz ideas is low. In this short study, a brief history of the kibbutz system, its influence on Israeli politics, rise and decline are discussed.

Keywords: Kibbutz, Secular Zionism, Labour Party, Kibbutznik,

Giriş

İsrail, sosyal hareketliliğe ve çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Bundan dolayı, tarih, arkeoloji, teoloji, siyaset bilimi, dinler tarihi gibi sosyal bilimler alanındaki birçok bilim adamının ilgisini çekmektedir. Her bir bilim, bu hareketliliği ve çeşitliliği kendi açısından ele alırken diğer disiplinlerden faydalanmak durumundadır. İsrail'i salt siyaset bilimiyle incelemek ne kadar araştırmanın eksik olmasına neden olan bir yöntemse, tek başına dinler tarihi açısından yaklaşmakta onu bir açıdan noksan bırakacaktır.

19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'ya Yahudi göçlerinin artmasıyla seküler – dindar ayrımının keskinleşmesine neden olan unsurların başında kibbutz sistemi gelmektedir. Arapçada tutma anlamındaki kabz ile aynı kökten gelen kibbutz kelimesi Türkçede “grup” anlamına gelmektedir. Osmanlı Filistin'ine özellikle İkinci Aliya'da göç eden Yahudiler tarafından kurulmuş komün tarzda yerleşim birimleridir. Genellikle zirai üretimi esas alan ancak zamanla sanayi yatırımlarına da yönelmiştir. Eski Yişuvdan² ziyade yeni Yişuv tarafından kurulmasından ve Dünya Siyonist Örgütü'nün çağrısından sonra gerçekleşen

² **Yişuv:** sözlük anlamı yerleşme olan bu kelime terim olarak İsrail devleti kurulmadan buraya yerleşen, bir yerin nüfusuna katkıda bulunan anlamına gelmektedir. Daha ziyade İsrail Devleti öncesi dönemlerde Filistin'e 19. yüzyıl sonlarında ve 20.yüzyıl başlarında yerleşen Yahudilerin kendilerini tanımladıkları deyim. Aliya'ların başladığı dönemden önceki zamanlarda Filistin'de Kudüs, Safed, Tiberya ve El-Halil gibi büyük, Yafa, Hayfa, Pekiin, Akra, Neblus, Şafaram ve Gazze gibi küçük Yahudi yerleşimleri, “eski Yişuv” olarak adlandırılırken, Aliya ile gelen Yahudiler “yeni Yişuv” olarak adlandırılmıştır. “Eski Yişuv” ve “yeni Yişuv” ayrı toplumsal kimliklere haizdi. (Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi, Cilt 3**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s.791; Rafael Medoff, Chaim I. Waxman, **The A to Z of Zionism**, Scarecrow Press Inc, Maryland, 2009, s.251)

İkinci Aliya (1904-1914) sonrasında denk gelmesinden dolayı birçok araştırmacıya göre kibbutz, Siyonizm'in bir ürünüdür.

Siyonizm'in kelime kökeni ve Yahudilerin yüklendikleri anlamı burada uzun uzadıya anlatacak değiliz. Ancak belirtmek gerekir ki, Viyanalı bir muharrir olan Theodor Herzl ile özdeşleştirilen Siyonizm'in faaliyete geçirilmesinden önce Siyonizm benzeri girişimler yaşanmıştır. Avrupa'da yayılan Yahudi düşmanlığından dolayı zor duruma düşen Yahudi cemaatler Yahudi zenginlerden yardım istemişlerdir. Bu zenginlerden biri Alman finansör Baron Hirsch'tir. Hirsch,³ Yahudi Koloni Örgütü tesis ederek, 1890'larda başta Arjantin'de tarım kolonileri kurmuş ve Yahudileri küçük gruplar halinde buraya yerleştirmiştir.⁴ Yahudilerin başvurduğu bir diğer zengin Yahudi Baron Edmond Rothschild'dir. Baron 1882-1884 yıllarında Filistin ve civarından arsa satın alarak, Baron Hirsch gibi tarım kolonileri kurmuş ve Birinci Aliya olarak nitelendirilen göçle Yahudileri yine küçük gruplar halinde buraya yerleştirmiştir.⁵ Baron Rothschild'in Filistin'deki Yahudilerin yardımına ilk koştuğu yıl olan 1882 yılı (10 Mayıs), genellikle Yahudi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Baron Rothschild'in, faaliyetlerine girişmeden bir yıl önce Çarlık Rusya'sında kurulan Hovevey Sion (Siyon Aşıkları) örgütünün üyelerinin Filistin'e yerleşme hevesiyle 6 Temmuz 1882 yılında Yafa'da karaya çıkmaları da bir o kadar yepyeni bir başlangıcın simgesi sayılmıştır.⁶

Yahudilerin durumunu doğrudan etkileyebilecek ve birbirine iki ay kadar yakın bir süre içinde yer alan iki olay, iki tarafın birbirinden etkilenmesine yol açmıştır. Başka bir ifadeyle, Baron Rothschild ile Hovevey Siyon'un faaliyetlerinin benzerlik taşıdığı söylenebilir. Ancak Hovevey Siyon bir türlü ekonomik darboğazdan kurtulamamış, bu yüzden Filistin'de az sayıda koloni kurabilmiştir. Karşılaştırıldığında Baron Rothschild Filistin'e yılda 1.5 milyon Sterlin harcarken, Hovevey Siyon yılda ancak 87 bin Sterlinlik bir bütçe kullanmıştır.⁷

Belirtilmesi gereken bir diğer husus Siyonizm'i fikrini ortaya atan ilk kişilerin din adamları olmasıdır. Rabbi Zvi Hirsch Kalischer (1795-1874) ve Rabbi Judah Alkalai (1789-1878) geleneksel Yahudilerin Filistin'e toptan göç etmelerine yönelik söylem geliştirmişlerdir. Temel aldıkları fikirler, İkinci

³ Baron Hirsch, 1869 yılında İstanbul'dan başlayıp Bosna'da sonlanacak Rumeli Demiryolu hattının imtiyazına sahip olmasından dolayı tarihimizde bilinen bir şahsiyettir.

⁴ Adriana Brodsky, **Sephardi Jewish in Argentine**, Indiana University Press, Indiana, 2016, s.14

⁵ Derek J. Penslar, **Zionism and Technocracy**, Indiana University Press, Indiana, 1991, s.18

⁶ Simon Schama, **İki Rothschild: İsrail Devleti'nin Kuruluşu**, Çev: Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Tarih, İstanbul, 2016, s.38

⁷ Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, Kırmızı Kedi, İstanbul s.36

Tapınağın yıkılmasından sonra ortadan kalkan bazı mitzvaların tekrar uygulamaya dahletme arzuları ve Yahudilerin ancak Filistin'e göç ederek Avrupa'nın baskısından kurtulacağı inancıdır. Siyonizm fikrinin Leo Pinsker ve Herzl tarafından daha kuvvetli dile getirilmesinden önce, 1836 yılında Rothschild ailesinden zamanın Filistin ve Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa nezdinde Kudüs'ün satın alınması için bir girişimde bulunmasını rica etmiştir.⁸ Kalischer bu fikirlerini 1862 yılında yazdığı *Derishat Tzion* (Seeking Zion) adlı kitabında toplamıştır. Rabbi Alkalai ise 1840 yılında yaşanan Şam katliamından sonra, Yahudilerin Filistin'e göç ederek orada bir devlet kurmaları gerektiğini savunmuştur.⁹ Tüm bu gelişmeler Leo Pinsker'in Hovevey Siyon örgütünün kuruluşundan yaklaşık 20 yıl önce, Theodor Herzl'in Siyonist Kongresinden 35 yıl önce yaşanmıştır. Ayrıca Leo Pinsker, 1882 yılında yayınladığı *Auto-Emancipation* (Kendi Kendine Kurtuluş) kitabında ve kitabın temasını etkili bir biçimde savunduğu ortamlarda Yahudilerin yerleşim yeri olarak Filistin'i zikretmemiştir.¹⁰ Herzl de, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Filistin için çabalamakla birlikte, *Yahudi Devleti* kitabında ve günlüğünde yerleşim yeri ideali olarak Filistin'den hiç bahsetmemiş, Uganda Planı'nın kabul edildiği Altıncı Siyonist Kongresi'nde dahi tarafsız bir tavır takınmıştır. Rabbi Kalischer, kitabında hedef olarak Filistin'i belirtirken, Rabbi Alkalai da diye Yahudilere örnek olması için 1840 yılında Yafa'ya yerleşmiştir.¹¹

1. Siyonizm'in Seküler Yahudilerin Kontrolüne Girmesi

Başlangıçta din adamları tarafından ortaya atılan ve onlar tarafından kısmen geliştirilen Siyonizm, nasıl seküler Yahudilerin tahakkümü altına girmişti? Rönesans ve reformdan sonra Avrupa toplumlarında aydınlanma hareketi başlamıştır. Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan özgürlük-kardeşlik-eşitlik fikirleri tüm Avrupa'yı etkilemiştir. Aydınlanma Çağıyla akli ön plana çıkararak dinden uzaklaşmaya başlayan Avrupa, "ilahi lütüfla" göreve gelen karizmatik kralları Fransız İhtilaliyle bertaraf edilebileceğini görmüştür.

Modern dönemde sekülerleşmenin başlangıcı olarak kabul edilen bu gelişmeler bilim adamlarının çalışmalarıyla düşünce hayatına da yansımıştır. Auguste Comte, 1830-1842 yılları arasında teorileştirdiği *Üç Hal Kanununda* insanın, teolojik ve metafizik aşamaları geçerek herşeyi bilimsel olgu ve olaylarla açıkladığı son aşama olan pozitif aşamada (insanlık dini) olduğunu

⁸ Öke, s.31

⁹ Norman Solomon, "Zionism and Religion: The Transformation of an Idea", **The Annual of Rabbinic Judaism: Ancient, Medieval, and Modern**, Vol:3 Editör: Alan Jeffery Avery Peck, William Scott Green, Jacob Neusner, BRILL, Leiden, 2000, s. 154

¹⁰ Schama, s.22

¹¹ Dov Schwartz, **Faith at the Crossroads**, Brill, Leiden, 1996, s.97.

söylemiştir. Karl Marx ünlü bir deyişinde “din toplumların afyonudur” demektedir. Ona göre kapitalizm döneminde insanlar acı çekmektedirler ve ağrıyı kesmeye yarayan bir afyon olarak dine başvurumaktadırlar. Bu durum sosyalizm döneminin gelmesini geciktirmekte, doğal olarak insanların özgürlüğe kavuşmasına engel olmaktadır. Fakat en nihayetinde kapitalizm yıkılacağı için, din de onun yaşamasını sağlayan şartlar ortadan kalktığı anda yıkılıp gidecektir. Emile Durkheim (1858-1917) ve Max Weber (1864-1920) gibileri ise dinin bir geleceği olduğunu belirtmekle beraber hakikate ancak doğal ve sosyal bilimlerle ulaşılacağına inanmışlardır.¹²

Aklın ön plana çıkmasıyla dini dogmalarından kurtulan Hıristiyan dünyasında, sosyal, ekonomik ve siyasi haklar bakımından tali bir statüde bulunan Avrupa Yahudileri buldukları ülkelerde eşit birer yurttaş haline geldiler. Hıristiyanlara ait işyerlerinde çalışmaya, okullarında eğitim almaya başladılar. Yahudiler Avrupa’da bir süreliğine rahata ermişlerdir. Bu rahatlık Yahudileri etkilemiş, Hıristiyan Avrupa’da oluşan aydınlanma hareketinin bir benzeri Yahudiler arasında da Haskala adıyla ortaya çıkmıştır. Haskala hareketi Avrupa’da buldukları ülkenin geleneklerini benimsemesini ve asimile olmalarını hedeflemiştir.¹³ Asimile oldukları Avrupa toplumları ise yukarıda belirtildiği gibi sekülerleşme sürecindeydi. Bu durum, geleneksel Yahudilerin de sekülerleşmesine sebebiyet vermiş, düşünce hayatlarını etkilemişti. 1870’lerde Fransız ve Rus üniversitelerinde eğitim alan Yahudi sayısı anılan ülkelerdeki yeşivalarda eğitim alan Yahudilerin sayısını aşmıştı.¹⁴

Yahudiler nezdinde 19. yüzyılın başlarından başlayan sekülerleşme, 1860’ler ve 1870’lerde artarak devam etmiştir. Ancak aynı yıllarda Avrupa’da ırkçılık fikirleri yayılmaya başlamıştı. Charles Darwin’in 1859 yılında yayınlanan *Türlerin Kökeni* isimli kitabı ve sosyolojiye evrim teorisinin uygulayan Herbert Spencer’in düşünceleriyle üstün ırk arayışı başlamıştır. Onlardan etkilenen Fransız düşünür Joseph Gobineau, Asya ve Afrika kökenlilerin düşük ırk, Avrupalıların “beyaz ırk” olduğunu iddia etmesi Avrupa’da ırkçılığın oluşmasına neden olmuştur. Bu durum Yahudilere yönelik düşmanlığın tekrar artmasına neden olmuştur. Yahudiler, Avrupa’da yaşanan sıkıntılardan kurtulmak için çeşitli yollar aramışlardır.¹⁵ Bu yollardan bir kısmı

¹² Alan Aldridge, “Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemi Kaybetmesi”, Çev: İhsan Çapcıoğlu-Sinan Yılmaz, **Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Ed: M. Ali Kirman, İhsan Çapcıoğlu, Otto Yayınları, Ankara, 2015, s. 95-101

¹³ Baki Adam, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ed: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 73-74

¹⁴ Yakov Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, Çev: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 160

¹⁵ Nicholas de Lange, **Yahudi Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.58

olan Baron Hirsch ve Baron Rothschild'in yürüttükleri faaliyetler yukarıda zikredilmişti. Bir diğer yol ise Herzl'in şekillendirdiği Siyonizm'dir. Din adamları Rabbi Kalischer ve Rabbi Alkalai ile nüveleri atılan Siyonizm fikrinin, dönemin şartları itibariyle seküler Yahudilerin tahakkümü altına girdiğini söylemek mümkündür.

Herzl, Siyonizm fikrini benimseyenleri Dünya Siyonist Örgütü çatısında altında toplamış, 1897 yılında ilk Dünya Siyonist Kongresini toplamıştır. Temel dini bilgilere sahip seküler bir Yahudi olarak tasvir edilen Herzl,¹⁶ ölümüne kadar Örgütün liderliğini yürütmüştür. İsrail'in kurulmasıyla etkisi zayıflayan Örgüte, Herzl'den günümüze kadar seküler Yahudiler başkanlık etmiştir. Seküler Yahudilerin dini bertaraf ettikleri düşüncesiyle dindar Yahudiler, Mizrachi (Merkez Ruhani'nin kısaltması) adı altında teşkilatlanarak, onları dizginlemeye çalışmışlardır. Dini Siyonistler olarak isimlendirilen bu grup, sekülerleri takip ederek, politikalarını Yahudiliğe uygun hale getiren bir formüllerle ortaya çıkmışlardır. Benzer mücadele kibbutz konusunda da yaşanmıştır. Seküler Siyonistlere tepki olarak Dini Siyonistler, "dini kibbutz"lar kurmuşlardır.

2. Türk Filistin'indeki Yahudi Koloniler ve Baron Edmond de Rothschild

Fransız İhtilali'yle bir süre rahatlığa kavuşan Yahudiler, 1860'ların sonundan itibaren Avrupa'nın düşmanca tutumlarına şahit olmaya başlamışlardır. Yahudilere haklar veren Rus Çarı II. Aleksandr'ın 1881 yılında suikaste uğramasının ardından tahta çıkan III. Aleksandr ülkedeki yabancılara Ruslaştırma (Hıristiyanlaştırma) politikasına girişmiştir. Yahudilerin bir kısmı Ruslaştırma, diğeri için pogrom dönemi başlamıştır. Çarlık Rusya'sında da düşmanca tavırlara muhatap olan binlerce Yahudi, Siyon Aşıkları (özellikle örgütün müntesibi Rabbi Samuel Mohilever) ve onun gibi çeşitli gruplar tarafından Osmanlı toprağı olan Filistin'e gönderilmeye başlanmıştır.¹⁷ Yahudi grupların Filistin'e gitme talepleri üzerine 1882 Nisan'ında Odesa'daki Türk Başkonsolosluğu İstanbul'dan görüş istifsar etmiştir. 1882 Haziranında Kudüs Mutasarrıflığına emir verilerek, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'dan Filistin'e tek bir Yahudi'nin bile sokulmayacağı belirtilmiştir.¹⁸

Bu örgütlerin kısıtlı imkanlarla, tehlikelerden kurtarmak için oldukça az sayıda Yahudi'yi Filistin'e göndermek ve oraya yerleştirmesine rağmen, Siyonizm öncesinde Yahudi tarihinde bir dönüm noktası sayılan olaylardan biri,

¹⁶ Yaşar Kutluay, **Siyonizm ve Türkiye**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1973, s. 83

¹⁷ Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2012, s.26

¹⁸ Vahdet Engin, **Pazarlık**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s.12

1882 yılında Baron Edmond Rothschild'in Yahudi göçmenlere yardım kararı almasıdır. Baron Rothschild'in müdahalesinden önce Yahudi gruplar, Osmanlı İmparatorluğunun yasaklarını rüşvet ve kaçak geçişlerle deliyorlardı. Böylelikle Filistin topraklarına ulaşanlar, müstear isimlerle ve değerinden çok yüksek meblağlarla arsa satın almak zorunda kalıyorlardı. Bu durum, hayatlarını idame ettirmek için koloni kurmadan önce ciddi oranda maddi ve manevi kayıplara neden oluyordu. Ekonomik darboğaza giren Siyon Aşıkları ve benzeri gruplar, zengin Yahudilerden destek bulabilmek için Rabbi Mohilever'i temsilci seçti. Rabbi Mohilever, Fransızca bilmediğinden dolayı ve dini duyguları harekete geçirebilmede daha maharetli olan Paris hahamı Rabbi Zadoc Kahn ile Eylül 1882'de Baron Edmond Rothschild'in kapısını çaldılar.¹⁹ Üç kişi arasında geçen diyaloglara dair spekülasyonlar yapılmakla beraber sonuç olarak Baron, Filistin'de kurulan kolonilere yardım etmeyi kabul etmiştir.

Baron Edmond, dindar bir Yahudi değildi. Hayatının sonuna kadar adanmış bir Siyonist de olmamıştı. Ailesine ait şirketlerin karlarından payına düşeni kendi servetine katarken, entelektüel açıdan kendini geliştiriyordu. 1882 yılına kadar kariyerinin amaçsız ve dağınık olmadığı söylenmekle beraber, belirli bir istikamette ilerlemediği kanısı hakimdir. Aldığı bu kararlarla birlikte, ölümüne kadar Yahudi kolonilere yardım eden ve birçok koloni kurarak onları takip eden bir kariyere sahip olmuştu. Avrupa'nın Yahudi düşmanlığını ve Yahudiler nezdinde başlayan kıpırdanmaları takip ediyordu. Hem böyle davranarak aile içinde kendine bir rol biçerken, gelecekte Fransa ve Britanya için önem arz edecek Filistin'in stratejik yerlerinde arazi satın alacaktı.²⁰

Baron Edmond, Filistin'de yaşayacak Yahudilerin önce çalışan, işleyen bir ekonomiye sahip olmaları gerektiğini düşünüyordu. Önceden kurulmuş olan ve kendisinden yardım isteyen koloniler üzerinde kesin kontrole sahip olmadığı takdirde fon sağlamıyordu. Baron, Filistin'e Avrupa'dan teknik uzmanlar göndererek sistemin onların tavsiye ettikleri şekilde kurulmasını sağlamıştı. Yeni kurduğu kolonilerde de bunu göz önünde tutuyordu. Yeni kolonilere yerleştirilecek Yahudileri ise büyük kabileler halinde değil, kurduğu sistemi akamete uğramayacak ve Osmanlı yönetimini rahatsız etmeyecek, az sayıda kişiden oluşan gruplar halinde getiriyordu.²¹

Baron Edmond'un Yahudi kolonileri destekleme/ kurma faaliyetlerine başladığı 1882 yılından 1903 yılları arasında Filistin'e yapılan göçler Birinci

¹⁹ Simon Schama, **İki Rothschild: İsrail Devleti'nin Kuruluşu**, Çev: Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Tarih, İstanbul, 2016, s.81

²⁰ Schama, s. 100-103

²¹ Schama, s.122

Aliya olarak isimlendirilmiştir.²² Yaklaşık 30 bin Yahudi'nin göç ettiği bu dönemde birçoğu Baron Edmond tarafından fonlanan 28 adet koloni tesis edilmiştir. Birinci Aliya'nın ciddi problemlerinden biri ters göçtü. Ters göçün nedenlerinin üst sıralarında ucuz Arap işgücü yer alıyordu. Göç eden Yahudiler belli bir hayat standartlarıyla geliyorlardı ve onları karşılamaları için alt düzeyde olmayan bir ücret almak zorundaydılar. Baron Edmond tarafından kurulan/himaye edilen bu koloniler ucuz Arap işgücüne dayanan etnik plantasyonlar haline geldi. Yahudilerin çalışıp, hayatlarını idame ettirmeleri ve Avrupa'dan göçle gelmeyi planlayanlar için bir reklam niteliğinde olması planlanan bu koloniler, ucuz yevmiyeyle çalışan Arapların geçim kaynağı haline gelmişti. Hatta kazandıkları paraların bir kısmını soydaşları olan Arapların dükkanlarında harcarken, geri kalanını biriktirip arsa satın alanlara bile rastlanıyordu.²³

Birinci Aliya sırasında Theodor Herzl, Siyonizm fikrini örgütleme yoluna gitmişti. Herzl'in meşhur Yahudi Devleti kitabında bahsettiği plan için zengin Yahudilerin desteği önemliydi. Bu bağlamda Baron Hirsch ile görüştü. Görüşmesinde kendi fikirlerinden bahsetmiş, Yahudileri dilenci haline getirdiğini söyleyerek Hirsch'i eleştirmişti. Hirsch ise Herzl'in fikirlerini fantastik ve gerçekleşmesi imkansız olarak yorumlamıştı. Herzl, daha sonra Baron Edmond ile tekrar görüşmek istemiş, ancak Herzl'in fikirlerinin kendi faaliyetlerini baltalayacağı ve Herzl'in toplu göç fikrini istemesi nedeniyle Baron tarafından reddedilmişti. Bu anlaşmazlık, Herzl 1904 yılında ölene kadar sürmüştür.²⁴ Yahudi zenginlerden istediği desteği göremeyen Herzl, fikri doğrultusunda devam etmiş, Dünya Siyonist Örgütünü kurarak 1897'de örgütün Kongresini gerçekleştirmiştir.

Herzl, Siyonist hedeflere diplomatik yollardan erişilmesini amaçlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve büyük devletlerin izni alınmadan Filistin'e göç etmenin Siyonizm'in sonu olacağını savunmuştur.²⁵ Bazı Avrupa liderlerinin desteğine rağmen Sultan II. Abdülhamid'den istediğini alamamasından dolayı

²² Can Deveci, "Herbert Samuel döneminde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)," Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42), 1-18. Bu makalenin ilk kısmı 1882-1920 arasını içermektedir.

²³ Gabriel Piterberg, **Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık**, çev: Aysun Babacan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015, s. 127.

²⁴ Kutluay, s. 90

²⁵ Kutluay, s. 381-382

Herzl hayattayken, Filistin'e toplu göç talimatı verememiştir. 1904 yılında ölümünün ardından Dünya Siyonist Örgütü'nün liderliğine Herzl gibi düşünen David Woffson geçmesine rağmen göçlerin başlatılmasını destekleyen Chaim Weizmann önderliğinde grubun Örgütü tahakküm altına almaya başladığı söylenebilir.²⁶

Herzl'in ölümüyle Filistin'e toplu göçe yönelik vetonun ortadan kalkmasıyla Siyonist Örgütün desteğiyle bir aliya gerçekleştirilmesi için bir isteğin başladığını söylemek mümkündür. İkinci Aliya'yı başlatan bir diğer neden ise Doğu Avrupa'daki pogromların²⁷ şiddetlenmesidir. 1904-1914 yıllarını kapsayan İkinci Aliya döneminde Filistin'e göç eden Yahudilerin büyük bir kısmı Çarlık Rusya'sından gelmişti. Filistin'e gelenler yanlarında sadece Siyonist ideoloji getirmiyordu. Aynı dönemde Rusya'da sosyalizm fikri toplumun önemli bir kısmı tarafından benimsenmişti. Hatta (1905) Rus Devrimi başlatılmasında sosyalist işçiler aktördü. Çar'a karşı ayaklanmada şiddete başvuranlar arasında Yahudiler de vardı.²⁸ Bunlar gelecekte kibbutzlarda yaşayacak ve İngilizlerle Araplara karşı mücadelede Yahudi birliklerinde görev alacaklardı.

3. Kibbutzlar

Birinci ve İkinci Aliyalar arasında keskin bir geçiş olduğu söylenemez. İki arasında bir süreklilik olmakla beraber farklı özelliklere sahiptirler. İkinci Aliyanın başlangıç yılı olarak belirlenen 1904 yılından itibaren göç eden Yahudiler Baron Edmond'un kolonilerine yerleşiyorlardı. Fakat 1900'lerin başında (henüz Herzl hayattayken) Dünya Siyonist Örgütü ile göç konusunda zıt fikirlerde olmasından dolayı Baron Edmond'un kolonilere yönelik desteği kısıtlı bilinmektedir. Gerek Edmond'un kısa sürecek bu tavırdan dolayı gerekse ucuz Arap işgücünden dolayı mensuplarına maddi destek veremeyen koloniler, yeni göç dalgası oldukça zor durumda düşmüşlerdi. Herzl'in ölümüyle Dünya Siyonist Örgütü ile arasında temas sağlayan Baron kolonilere tekrar maddi destek sağlamasına rağmen, ucuz Arap gücü meselesi aşılamıyordu.²⁹

Yaklaşık 1900 yıldır topraksız kalan bir halk, şimdi toprak sahibi olmaya başlamıştı. Fakat toprakları olmasına rağmen maddi olarak tatmin olmayan İkinci Aliyanın göçmen Yahudileri Filistin'i terk etme fikrini düşünüyorlardı. İkinci Aliya göçmenlerinin yanlarında getirdikleri Sosyalizm fikri ile Siyonist

²⁶ Kutluay, s.382

²⁷ Pogrom: Rusya'da devlet güçleri tarafından organize edilen Yahudi katliamlarıdır.1881-1917 yılları arasında sürmüştür. (Besalel, Cilt 2, s.510)

²⁸ Fahri Armaoğlu, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası yayınları, Ankara, 1991, s.485

²⁹ Piterberg, s.128

ideallerin birleşimiyle yeni bir fikir uygulamaya konuldu. Toprağı merkeze alan bir kolonileşme düzleminden işgücü piyasasına hakim olmayı amaçlayan bir sisteme geçilecekti. 1905 yılında o dönemki iki emekçi Siyonist partiden biri olan Hapoel Hatzair (Genç İşçiler), pazarda rekabet yaratabilme amacıyla "işgücü fethi" kampanyası başlattı. Amaç, Filistin'deki tüm işleri, özellikle Yahudi kolonilerinde, Yahudilerin ele geçirmesini sağlamak ve bunu yaparken ücretler düşürülmeyecekti.³⁰ Peki Ucuz Arap işgücünden nasıl kurtulacaktı? Filistinlilere yönelik mücadelede kibbutz sisteminin sağladığı en önemli katkılardan biri bu soruya cevapta ortaya çıkmaktadır. Ucuz Arap işgücünden, Arapları bölgeden kovarak yerlerine Yahudileri yerleştirerek kurtulunacaktı. Ama öncesinde ne pahasına olursa olsun, Arap işçiler çalıştırılmayacaktı. Bu durum ileride Yahudi işçileri militan milliyetçilere dönüştürdü ve bu milliyetçiler toplumda hiçbir Filistinlinin olmadığı homojen bir Yahudi toplumu kurma peşine düşeceklerdi.³¹

Dini bir motivasyondan ziyade yeni bir hayat için Filistin'e göç eden bir grup Yahudi tarafından, 1909 yılında sadece Yahudi işçilerin çalışacağı, aynı zamanda sosyalist fikirleri bünyesinde barındıran, kibbutzdan bir önceki aşama olan kvutza³² (Degania) kuruldu.

3.1. Kibbutz Sistemi

Kibbutz sistemine bakacak olursak, kvutzadan farklı olarak salt tarımsal ürünlere dayalı olmayan bir sistemdir. Çoğu kibbutz benzer sisteme göre kurulur. Konut alanı, üyelerin yatakhanelerini ve bahçelerini, her yaş grubu için okulları ve oyun alanları ile yemek salonları, oditoryum, kütüphane, yüzme havuzu, tenis kortu, tıbbi klinik, çamaşırhane, bakkaliye gibi komünal alanları kapsar. Oturma yerlerinin yanında ahırlar ve tavuk kümesleri yer almaktadır. Tarlalar, balık üretim havuzları ve sanayi üretim tesisleri ise traktörle seyahat mesafesi uzaklıktadır. Mensuplarının neredeyse tamamının seküler Yahudi olmasından dolayı kibbutzlarda sinagoga nadir rastlanılmaktadır. (Siyonistlerin dinden uzaklaşmasını engellemek için Dini Siyonistler tarafından dini kibbutzlar bile tesis edilecektir.)

Gönüllü katılıma dayanan kibbutz, üyelerinin yaşamları boyunca ihtiyaçlarının sorumluluğunu üstlenen komünal bir toplumdur. Bu toplumun refahına katkıda bulunmak için her üye sorumlu davranacağını taahhüt

³⁰ Gershon Shafir, "Zionism and Colonialism", Ed: Ilan Pappé, The Israel/Palestine Question, Routledge, New York, 1999, s.76

³¹ Shafir, s.77-78

³² Kvutza: Kibbutz ile aynı özelliklere sahip olmakla beraber salt tarım ürünleri üzerine faaliyet yürüten bir yerleşim sistemidir. 1909 yılında kurulan ilk kvutzadan sonra bu tarz yerleşimler, tarım dışı üretimlerin eklenmesiyle kibbutza dönüşmüştür. Günümüzde kvutza bulunmamaktadır.

etmektedir. Bireylerin potansiyellerini geliştirmesine izin verilmektedir. Kişilerin kibbutza katılmalarında nedenlerden biri küçük, kapalı bir cemaate ait olmaktan kaynaklanan güvenlik ve memnuniyet duygusudur.³³

Kibbutzlarda doğrudan demokrasi görülmektedir. Her üyenin söz ve oy verme hakları vardır. Doğrudan yönetime katılabilirler. Genel kurulda yıllık politika belirlenir, görev dağılımı yapılır, kibbutz bütçesi ele alınır ve onaylanır. Sadece karar verme organı değil, üyelerin görüşlerini ifade edebildikleri bir forum niteliğindedir. Günlük işler, konut, bütçe, üretim planlaması, sağlık ve kültür gibi alanlar seçilmiş komiteler tarafından yürütülür. Bazı komitenin liderleri, kibbutz idaresini oluşturmaktadır.³⁴

Bir emeğe dayanmasından dolayı her işin bir değeri olduğunu kabul eden kibbutznikler ve kibbutznikler (kadın kibbutzcular), farklı zamanlarda farklı görevlere atanmaktadırlar. Mutfak ve yemekhane görevleri gibi rutin fonksiyonlar rotasyona tabidir. Bu görev değişimleri de komitelerce gerçekleştirilmektedir. Yıllar geçtikçe yönetim kademeleri profesyonelleşmekle beraber, kibbutzlar ekonomik yapılarını döneme uygun hale getirebilmek için karşılıklı sorumluluk ve eşitlik duygusunu kaybetmeden çeşitli yönetim ve organizasyon yöntemleri benimsemiştir. Önceleri yaşlı ve engelli kişiler kibbutzlara dahil edilmezken, topluma yönelik anlayışın artmasıyla bu kişiler kibbutzlara dahil edilmekte, onlara uygun işler verilmektedir.³⁵ Önceleri kibbutzdan ayrılan bir kişinin geri dönüşüne sıcak bakılmazken (silahlı çatışma dönemleri hariç), özellikle İsrail'in kurulmasından sonra yüksek öğrenim almak isteyen ve siyasete katılmak için kibbutzlardan ayrılan kişilere kapılar kapatılmamıştır. Hatta özel yetenekleriyle mesleğini sürdürmek için kibbutzdan ayrılmak isteyen kişilere de aynı esneklik tanınmıştır. Kibbutzlardan bu şekilde ayrılan kişilerin maddi olarak kibbutzlara yardım ettiği bilinmektedir.³⁶

Ucuz Arap işgücünü kırmak için desteklenen kibbutz sistemi, kendi ilkesine aykırı olsa da, zaman zaman ücretli işçi çalıştırmak zorunda kalmıştır. Kibbutznikler, "emek bağımsızlığı" ilkesine ters düşmesi nedeniyle bu politikayı eleştirmiştir. 1970'lerden itibaren çoğu kibbutz, İsrail ve İsrail dışından gelen,

³³ Eliezer Ben-Rafael, *Crisis and Transformation: The Kibbutz at Century's End*, SUNY Press, New York, 1997, s. 45

³⁴ Ben-Rafael, s.53

³⁵ Raymond Russell, Robert Hanneman, Shlomo Getz, **The Renewal of the Kibbutz**, Rutgers University Press, New Jersey, 2013, s.35

³⁶ Russel, s.36

genç gönüllülere iş karşılığında bir ay veya daha uzun süreli ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Böylece dışarıdan emek alma ikilemi kısmen çözülmüştür.³⁷

3.2. Osmanlı İmparatorluğu sonrasında Kibbutzlar

Kibbutz sistemi, toplumun dikkatini çekmekle beraber koloniler hemen ucuz Arap işgücünden vazgeçemediler ve yerleşimlerini kibbutzlara dönüştüremediler. Gerek Osmanlı idaresinin denetimleri gerekse büyük bir savaşa sürükleyecek Avrupa'daki siyasi gerilimden dolayı da kibbutz sistemi hızlı bir yayılma gösteremedi. 1910'lu yıllarda bölgede sadece bir kibbutz vardı.

Birinci Dünya Savaşı, tüm zamanların geniş alana yayılan ve kitle imha silahlarının kullanıldığı bir savaştı. Savaş tüm toplumları etkilediği gibi Yahudileri ve Siyonistleri de etkilemiştir. Dünya Siyonist Örgütü savaşta tarafsız kaldığını ilan etmesine rağmen, Savaşın ilerleyen aşamalarında Weizmann liderliğindeki seküler bir grup Britanya'nın kazanacağını düşünerek, Nili casusluk ağı, Yahudi Katır Birliği gibi oluşumlarla onların safında yer almışlardır. Savaşın bitimine yakın bu desteklerinden ve Britanya'nın Filistin'deki planlarından dolayı Dışişleri Bakanı Alfred Balfour, Baron Edmond'a mektup göndererek Britanya hükümetinin Filistin'de Yahudilerce bir devlet kurulmasını destekleyeceğini belirtmiştir.³⁸

Bu gelişmeler ışığında Filistin'e üçüncü göç dalgası (Üçüncü Aliya, 1919-1923, yaklaşık 40 bin Yahudi göçmen gelmiştir) başlamıştır. Pogromlar ve 1905 Rus Devrimi sonrası yaşananlardan kaçan İkinci Aliya'daki Yahudilerden farklı olarak, Yahudiler bu sefer Avrupa'da savaş sonrası yaşanan ekonomik kriz ve daha da önemlisi bir devlet kurma hayaliyle Filistin'e göç ediyorlardı.³⁹

Üçüncü Aliya dönemine rastlayan ilk kibbutz (Degania sonrasında bölgedeki ikinci kibbutz) Ayelet HaŞahar (1919) idi. Bu kibbutz bir koloniyken kibbutza dönüşmüştü. Bir yıl sonra (1920) Degania'ya yakın Degania Bet adlı kibbutz kuruldu. Üçüncü Aliya döneminde toplam 12 kibbutz kurulmuştu.⁴⁰ Ancak halen Baron Edmond'un kontrolündeki koloniler ve diğer yerlerde ucuz Arap gücü etkiliydi. Bunu aşmak için İkinci Aliya'yla göç eden David Ben

³⁷ Ben-Rafael, s.56

³⁸ Isaiah Friedman, **Germany, Turkey, and Zionism 1897-1918**, Transaction Publishers, New York, 1999, s. 229

³⁹ Sara E. Karesh, "Aliyah", Encyclopedia of Judaism, ed: Sara E. Karesh, Mitchell M. Hurvitz, Facts on File Publishing, New York, 2006, s. 10-11

⁴⁰ "List of kibbutzim", Kibbutzim.net, <http://www.kibbutzim.net/kibbutzim.php>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2017

Gurion önderliğinde Aralık 1920'de Histadrut⁴¹ kuruldu. Sekreterliğini yürüten Ben-Gurion, işçi Yahudilerin bu sendikaya üye olmasına çabalıyordu. Hatta Arap işçileri de sendikaya dahil etmeye başladı. Filistin'i kontrol altında tutan Britanya, Ben Gurion'un bu birleştirici tavrını destekliyor, inşaat işleri için işçileri Histadrut'tan temin ediyordu. Fakat Ben Gurion'un aklından geçen "iş piyasası ve işgücü fethi"ni gerçekleştirmekti. Arapları ve her türlü fikre sahip Yahudileri, Histadrut altında birleştirerek, iş piyasasını kontrol ederek, istediği grupları inşaat işlerine yönlendirmeyi arzuluyordu. Başlarda üye sorunu yaşamamak için amacını uygulamaya başlamadı.⁴² Bu arada 1924 yılında, Dördüncü Aliya (1924-1928) olarak nitelendirilen, ABD'nin göçmen kabul yasasına Yahudileri kabul etmemesinin de tetiklediği yeni bir göç dalgası başlamıştı.⁴³

Yeni göç dalgasıyla beraber 1925 yılında Ein Harod kibbutzunda gerçekleştirilen yıllık Histadrut konferansı sırasında Ben Gurion, yönetimdekilere düşüncelerini paylaşmakla birlikte, bazı kişilerin muhalefetiyle karşılaştı.⁴⁴ Muhalefet eden kişileri ise 1920'lerin başlarında küçülmeye başlayan Sosyalist İşçi Partisi, Filistin Komünist Partisi ve Marksist-Sosyalist Poale Zion'un kalıntısı Poale Zion Smol partisinin üyeleri idi. Muhalefetin cılızlığından cesaret alan Ben Gurion, bu tarihten itibaren Araplara iş sevk etmemeye başladı. Böylelikle ucuz Arap işgücü kırılacaktı.⁴⁵ Bu durum kolonilerin⁴⁶ kibbutza dönüşmesine ve yeni kibbutzların kurulmasını sağlıyordu. Gerek bu durum gerekse Dördüncü Aliya'dan dolayı 1925 yılından sonra kibbutzların kurulmasında da bir patlama yaşanmıştı.⁴⁷ Ucuz Arap işgücünden vazgeçilirken, Yahudi işçilere ödenen yüksek ücretlerden taviz verilmemesi ve dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Filistin'dekiler 1927 yılında yüksek enflasyon ve ekonomik krizle yüzleşmek durumunda

⁴¹ Histadrut: Türkçe'de federasyon anlamına gelmektedir. Burada bahsedilen HaHistadrut Hakelalit Shel Ha-Ovedim Be-Eretz Israel- İsrail Genel İşçi Federasyonudur. Aralık 1920'de kurulan Federasyon'a 1921-1935 yılları arasında David Ben Gurion Genel Sekreterlik yapmıştır. Histadrut, İsrail siyasetinin en önemli siyasi partilerinden olan İşçi Partisi ile yakın işbirliğinde olmuştur. Tel Aviv merkezli olan Federasyon, İsrail'in en geniş sağlık teşkilatı olan Kupat Holim Kelalit ile ülkenin en önemli bankalarından olan Bank Hapoalim'in kurucusudur (Medoff – Waxman, s. 111)

⁴² Piterberg, s. 137.

⁴³ Sara E. Karesh, "Aliyah", s.11

⁴⁴ Piterberg, s.140

⁴⁵ Piterberg, s.139

⁴⁶ Aynı yıllarda Baron Edmond de Rothschild yaşlanmıştı. Yahudilerin yerleşim meselesinde Dünya Siyonist Örgütü'nü destekliyor, kolonilerin kibbutzlara dönüşmesinden dolayı Filistin ile eskisi gibi ilgilenemiyordu. (Schama, s.251

⁴⁷ 1925 yılından sonra yaklaşık 20 kibbutz kurulmuştur.

kalmışlardı. Ekonomik krizden dolayı Dördüncü Aliya ile gelen 80 bin Yahudi'nin yaklaşık 30 bini Filistin'den ayrılmıştır.⁴⁸

Ters göç nedeniyle Ben Gurion'a eleştiriler yöneltilmekle birlikte Chaim Weizmann⁴⁹ onu destekliyordu. Ben Gurion, istikametinden vazgeçmeyerek, Histadrut vasıtasıyla Araplara iş vermeyerek diğer planı devreye sokuyordu. Buna göre, işsiz ve maddi olarak sıkıntıya düşen Araplar silahlara başvurup, daha sık aralıklarla Yahudilere saldıracaklardı. Kibbutz ve diğer yerleşimler, stratejik yerlerde kurulmuştu ve bu çatışmalar sırasında önemli görevler alacaklardı. Ekonomik darboğaza giren Arapların, uygun bir fırsat olan savaşlarla başka bir yere nakilleri sağlanabilir ve diğer uygun fırsatlarda da (Avrupa'da anti-semitik baskı gibi) ülkeye göç eden Yahudilerin sayısı artabilirdi.⁵⁰

4. İsrail Devleti'nin Kurulmasının Ardından Kibbutzlar ve Kibbutznik Siyasetçiler

İsrail'in ilk ve en meşhur siyasetçilerinin neredeyse tamamı kibbutzlarda yaşamıştı. İsrail'in ilk başbakanı David Ben Gurion siyaseti bıraktıktan sonra Sde Boker kibbutzuna yerleşmişti.⁵¹ Kibbutzlara sağladığı desteklerden dolayı ilk cumhurbaşkanı Chaim Weizmann'ın adı hayattayken Golan Tepelerine yakın bir kibbutza verilmişti. İsrail'in ikinci Cumhurbaşkanı Yitzhak Ben-Zvi, Kudüs'teki ahşap evini, oğlunun 1948 yılında Arap-İsrail savaşında öldüğü Beit Keshet kibutza taşıyarak oraya yerleşmişti.⁵² Üçüncü cumhurbaşkanı Zalman Shazar, 1911 yılında Celile Gölüne yakın bir kibutza taşınmış, hayatını orada geçirmişti. Dördüncü Cumhurbaşkanı Ephraim Katzir, askere gitmeden önce kibbutza yaşamıştı.⁵³ Farklı bakanlıklar, başbakanlık ve

⁴⁸ Karesh, "Aliyah", s.12

⁴⁹ Chaim Weizmann verdiği bir demeçte, "Filistin, Avrupa'daki Yahudileri ememez. Biz sadece en iyi Yahudi gençlerin bizimle gelmesini istiyoruz. Biz sadece eğitimlilerin, kültür seviyesini yükseltmek amacıyla Filistin'e girmelerini istiyoruz. Öteki Yahudiler oldukları yerde kalıp kendilerini bekleyen kaderle yüzleşmek zorundalar. Bu milyonlarca Yahudi tarihin çarklarındaki tozdan ibarettir ve savrulup gitmek zorunda kalabilirler. Onların Filistin'e akmalarını istemiyoruz. Tel Aviv'in bir başka düşük seviyeli getto olmasını istemiyoruz." Demişti. (Rabkin, s.273)

⁵⁰ Piterberg, s.139

⁵¹ Ronald Zweig, David Ben Gurion **Politics and Leadership in Israel**, Frank Cass Publishing, New York, 2006, s.23

⁵² "Yitzhak Ben Zvi", İsrail Cumhurbaşkanlığı sitesi, http://www.president.gov.il/English/The_Presidency_In_Israel/Presidents_Of_Israel/Pages/Yitzhak_BenZvi.aspx erişim tarihi: 12 Aralık 2017

⁵³ "Ephraim Katchalski Katzir", <http://physicstoday.scitation.org/doi/full/10.1063/1.3431337> Erişim tarihi: 12 Aralık 2017

cumhurbaşkanlığı görevlerini yürütmüş olan Şimon Peres ise 15 yaşından itibaren kibbutzlarda yaşamış, Alumot adlı kibbutzu bizzat kendisi kurmuştur.⁵⁴

İsrail'de cumhurbaşkanlığı sembolik olmakla beraber 10 cumhurbaşkanından beşi kibbutzlarda yaşadığı veya büyük destek verdiğini söylemek mümkündür. Daha politik bir makam olan başbakanlıkta ise kibbutznik daha ağır basmaktadır. Ben Gurion'dan sonraki ilk başbakan olan Moşe Şaret, Yağur adlı kibbutzda yaşamış, hatta ölümünden sonra oraya gömülmüştür. Başbakan Levi Eşkol, üçüncü kibbutz olan Degania Bet'in kurucusuydu. Golda Meir, ABD'nin Milwaukee şehrinde Filistin'e göç etmiş ve 1921 yılında kibbutza yerleşmişti. Yitzhak Rabin da gönüllü olarak kibbutzta yaşamış ve bir kibbutznik olmuştur. Bir kibbutzda dünyaya gelen Ehud Barak, erken yaşta kibbutzdan ayrılmıştır. Bu yüzden kibbutznik olarak kabul edilmemektedir.⁵⁵

Ekonomik krizin etkilerinin hafiflediği dönemde 1929 yılında Beşinci Aliya (1929-1939) başladı. 1929-1939 yılları arasında yaşandığı belirtilen bu göç dalgasında esas göç, Nazilerin Almanya'da iktidara geldiği 1933-34 yılına tekabül etmektedir. Ayrıca 1934-1948 (İsrail'in kuruluşundan önce) yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan dönemde Aliya Bet ismiyle anılan yasa dışı göç dalgası da yaşanmıştır. Her iki göç dalgasında bölgeye yaklaşık 400 bin Yahudi göçmenin geldiği düşünülmektedir.⁵⁶ Bu dönemlerde kibbutz sayılarında adeta bir patlama yaşanmıştır. 1920'lerin sonlarında kolonyal dönüştürmüş ve yeniden kurulan kibbutzların sayısı 40'a yakınken, İsrail Devletinin kurulduğu 1948 yılına kadar bu sayı 110'a yaklaşmıştı.⁵⁷

Kibbutz, bir yerleşim yeri ve hayat tarzı olmakla beraber İsrail toplumunun önemli bir parçasıdır. İsrail Devleti'nin kuruluşundan önce ve devletin ilk yıllarında kibbutz, yerleşim, göç, savunma ve tarımsal kalkınmada merkezi işlevler üstlenmişti. Her yeni göçmen, Filistin'e gelir gelmez beş ay boyunca kibbutzlarda eğitime alınır. Günün büyük bölümünde İbranice eğitimi verilirken, ülkenin farklı bölgelerine seyahat turları düzenleniyordu. Beş ayın sonunda yeni göçmenlere gidebilecekleri veya kibbutzda kalabilecekleri

⁵⁴ "Şimon Peres", İsrail Cumhurbaşkanlığı sitesi, http://www.president.gov.il/English/The_Presidency_In_Israel/Presidents_Of_Israel/Pages/Shimon_Peres.aspx Erişim tarihi 12 Aralık 2017

⁵⁵ Yehuda Avner, **The Prime Ministers**, Toby Press, New Jersey, 2010, s.35-45

⁵⁶ Karesh, "Aliyah", s.12

⁵⁷ "List of kibbutzim", Kibbutzim.net, <http://www.kibbutzim.net/kibbutzim.php>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2017

söyleniyordu. Maddi durumu kötü olan aileler genelde kibbutzda kalırken, ideolojiden etkilenenler de tercihini bu yönde kullanıyordu.⁵⁸

İngiliz ve Araplara karşı silahlı mücadelede de kibbutzlar etkindi. Kibbutznik olsun veya olmasın, Hagana, Irgun, Lehi gibi örgütlerin üyeleri gizli operasyonlarının talimini kibbutzlarda alıyorlardı.⁵⁹ İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bu işlevler hükümete devredildiğinde kibbutz ile toplum arasında etkileşim azalmış, ancak tamamen durmamıştı. Kibbutz yönetimlerinin, eğitim ve siyasete katılma amacıyla kibbutzniclere esnek davranması ve İsrail devletinin kuruluş aşamasında verdikleri askeri destekten ötürü, kibbutznicler ülkenin üst siyasi ve askeri kadrolarını elinde bulunduruyorlardı.

İsrail devletinin kuruluşundaki önemli isimlerin neredeyse (Dini Siyonistler hariç) tamamı kibbutznikti. 1948 Arap-İsrail Savaşında kibbutzniclerin etkisi, toplumun ilgisini daha da yoğunlaştırmıştı. Ayrıca İsrail'in kurulmasıyla beraber ülkeye yeni göçler geliyordu. 1950'lerde kibbutzların sayısı neredeyse ikiye katlanarak 214 olmuştu. Yeni devletin sadece tarımsal ihtiyacı değil, sanayi, eğitim, sosyal politika gibi gereksinimlerine de destek oluyordu.⁶⁰

Kibbutzlar 1956 yılındaki Sina Operasyonunda Mısır sınırında teyakkuzda kalmışlar, İsrail ordusuna bilgi sağlamışlardır. 1960'larda kibbutz sayısı zirveye ulaşırken bu yıllardan sonra duraklama başlamıştır.⁶¹ 1948 savaşında ele geçirilen yerlere yeni kibbutzlar kurularak toprak hakimiyeti sağlanırken, 1967 Altı Gün Savaşı sonunda ele geçirilen yerlerde yeni kibbutz kurulamamış, ancak önceden kurulan kibbutzlar taşınabilmiştir. İsrail ordusu haricinde *de facto* savunma unsuru olarak 1948 Savaşında savaşan kibbutzniclerin yerine, Büyük İsrail ve mesih fikirleriyle hareket eden Dini Siyonist yerleşimciler cephe hattına yerleşmişlerdir.⁶² Devlet kurulmasını arzulayan ve 1948 yılını bir kurtuluş

⁵⁸ "First Home in the Homeland", The Jewish Agency, <http://www.jewishagency.org/aliyah/program/266> Erişim tarihi 10 Aralık 2017

⁵⁹ **Hagana:** Türkçe karşılığı savunma anlamına gelen Hagana örgütünün kökeni, Kudüs ve civarında yaşayan Yahudileri Arap saldırılarına (Nebi Musa olayları) karşı korumak maksadıyla (1920) Ze'ev Jabotinsky ve Pinhas Rutenberg liderliğindeki oluşuma dayanmaktadır. Bir paramilliter örgüt olan Hagana'nın silahlı mensupları kibbutzlarda yaşayan Yahudi göçmen çiftçilerdi. 1929 yılında gerçekleşen Arap saldırılarının ardından Hagana'nın silahlı kuvvet sayısında artış yaşanmış, yurtdışından silah tedarik etmeye başlamıştır. Hagana'nın sadece savunma görevini icra etmesiyle yetinmemesini savunan bazı Hagana mensupları, Irgun (Tsavi Leumi) hareketini tesis etmiştir. Daha sonra İngilizlere karşı bağımsız devlet kurma mücadelesini vermek için Irgun hareketi içinden Lehi örgütü kurulmuştur. (Bkz. Medoff - Waxman, s.98)

⁶⁰ "List of kibbutzim", Kibbutzim.net, <http://www.kibbutzim.net/kibbutzim.php>,

⁶¹ "List of kibbutzim", Kibbutzim.net, <http://www.kibbutzim.net/kibbutzim.php>

⁶² Stephan Wendehorst, **British Jewry, Zionism, and the Jewish State, 1936-1956**, Oxford University Press, New York, 2012, s. 185

savaşı olarak kabul eden kibbutznikler, devletin barışçıl hareket etmesi yönünde tavır takınmaya başlamışlardır. İsrail 1973 Yom Kippur Savaşında Arapların sürpriz saldırılarıyla karşılaşmıştır. Bunun karşısında İsrail kamuoyu, savaşı kazanmalarına rağmen 1967 yılında edindikleri kazanımları kaybedebileceklerini görmüştür. Kibbutznikler ve İsrail solu barışçıl söylemi devam ettirirken, İsrail sağının Araplara yönelik daha radikal tavır takınması ve Dini Siyonistlerin Gush Emunim adlı örgütleri vasıtasıyla militarist bir tutum sergilemesi, 1948'den bu yana siyasette üstünlüğü ellerinde tutan İsrail solunun ve kibbutzniklerin zayıflamasına neden olmuştur.⁶³

Kibbutznikler ilk siyasi yenilgilerini Mayıs 1977'de yapılan seçimlerde yaşadılar. Seçimlerde Menahem Begin liderliğindeki Likud 43 sandalye kazanmıştır. Dini Siyonist parti MafDal 12 milletvekili kazanırken başka bir dini parti olan Agudat İsrail 4 sandalye elde etmiştir. İsrail'de ilk kez tamamen sağcı bir hükümet kurulmuştur. Begin, İsrail sağının ilk başbakanı olmuştur.

Likud'un barış karşıtı söylemle seçim kampanyası yürütmesine rağmen 1977'de Mısır lideri Enver Sedat İsrail'e gelerek Knesset'te bir konuşma yaptı. İki ülke arasında ABD'nin baskısıyla barış görüşmeleri başladı. Begin, içerden yükselen muhalefet nedeniyle barış görüşmesini sürüncemede bırakmak istemesine rağmen 1 Şubat 1979 tarihinde İran'da monarşi devrilerek yerine Ayetullah Humeyni liderliğinde Şii rejim kurulmuştu. Yeni durum Ortadoğu'daki Sünni Arap ve İsrail'in politikasında değişikliğe neden oldu ve İran devriminden yaklaşık 50 gün sonra 26 Mart 1979 tarihinde Camp David Anlaşması imzalandı.⁶⁴ Mafdal ile diğer partiler ve sağ kamuoyu Likud'u oldukça eleştirdi. 1981 seçimlerinde İsrail solu tekrar toparlanmasına rağmen Likud liderliğini sürdürdü. 1983 yılında yapılan seçimlerde İsrail solu birinci parti olmasına rağmen hükümet kurulamadı ve Likud lideri Yitzhak Şamir ile İşçi Partisi lideri Şimon Peres iki yıllık sürelerle hükümeti yürüttüler.

1975 yılından itibaren iç savaş yaşayan Lübnan'ın güneyinden 1982 yılında İsrail'e roket saldırıları başlayınca İsrail, Güney Lübnan'a asker soktu. Lübnan savaşı sırasında İsrail'in kuşattığı Filistinlilerin yaşadığı Sabra ve Şatila kamplarına Hıristiyan Falanjistlerin İsrail gözetiminde girerek Filistinlileri katletmesinde İsrail'in rolünün ortaya çıkmasının ardından uluslararası kamuoyunda İsrail aleyhine propaganda başlamıştır. Lübnan Savaşı'ndan 5 yıl sonra Birinci İntifada (1987-1993) başlamış, İntifada sırasında da İsrail prestij kaybı yaşamıştır. Arka arkaya savaş ve çatışmalarla anılan İsrail'de kamuoyu barış istemeye başlamıştır. 1992 yılında yapılan seçimlerde barış yanlısı ve bir

⁶³ Schwartz, s.97

⁶⁴ Armaoğlu, s.743

kibbutznik olan Yitzhak Rabin liderliğinde İşçi Partisi en fazla sandalyeyi kazanarak hükümeti kurmuştur. Rabin 1992-1993 yıllarında Filistin ile barış görüşmeleri yürütmüş, Eylül 1993'de Oslo Anlaşması imzalamıştır.⁶⁵ Bu durumdan rahatsız olan Dini Siyonistler Rabin'e karşı tutum takınmışlar ve Başbakan Rabin 4 Kasım 1995 tarihinde öldürülmüştür. Rabin, başbakan olarak görev yapan son kibbutzniktir. Bu tarihten sonra bir dönem hariç (1999-2001 yılları arasında Ehud Barak liderliğindeki hükümet) İsrail solu seçimlerden birinci parti çıkarak hükümeti kuramamışlardır.

6. Günümüzde Kibbutzların Durumu

Siyasi açıdan kibbutzniklerin ve İsrail solunun hali bu iken kibbutzlar ne durumdaydı? Kibbutz sistemi Filistin'de toprak satın alıp, bir yerleşim yerine dönüştürmek ve geçim kaynağı oluşturmaktan ziyade bir ideolojiydi. Çalışkanlık göstererek ve ileri tarımsal teknolojilere kullanarak, günümüzde dahi kurak toprakları yeşillendirmeleriyle övünmektedirler. Yıllar boyunca İsrail'in en büyük tarımsal üretimine sahip olmuşlardır. İlerleyen yıllarda moda kıyafetlerinden sulama sistemlerine kadar geniş bir yelpazede ürün üretmekle birlikte, endüstriye ağırlık veren kibbutzlarda üretim günümüzde metal iş, plastik ve işlenmiş gıda (kibbutzda üretilen tarım ürünleri) olmak üzere üç ana sektörde toplanmıştır. Son yıllarda kibbutzlar, misafir evleri, yüzme havuzları, binicilik, tenis kortları, müzeler, egzotik hayvan çiftlikleri ve su parklarıyla turistler için bir merkez olarak da kullanılmaktadır. İsrail'de nüfusun büyümesi ve kentlerin yayılmasıyla beraber, bazı kibbutzlar şehirlerin banliyöleri haline gelmiştir. Bu yakınlıktan dolayı kibbutzların çamaşırhaneleri, marketleri ve çocuk bakım yerleri şehrin sakinlerine hizmet etmeye de başlamıştır.

1980 (255 adet) ve 1990'larda (270 adet) kibbutzların sayıları artmasına rağmen, önceki büyüme oranlarının ve üretim rakamlarının gerisinde kalmıştır. Hatta 2000'lerde kibbutzların sayısında (toplam 268 kibbutz) ufak bir gerileme yaşanmıştır. Kibbutz sayılarındaki düşüğe rağmen ekonomik olarak bir toparlanma yaşadığı görülmektedir. 1997 yılında 20 milyar İsrail Şekeli kar eden kibbutzlar, 2006 yılında karlarını 27 milyar şekele çıkardılar. 2009 yılında 700 milyon şekel toplu borcu silerek, borç sonrası karlarını 28.5 milyar şekel olarak açıkladılar. Bu pozitif ivmenin nedenlerinden birinin yönetimin

⁶⁵ Oslo Anlaşması Filistin'e beş konuda (kültür, turizm, sağlık, sosyal refah ve dolaysız vergilendirme) otorite veriyordu. Başka bir deyişle bu konularda Filistin bir devlet gibi davranabiliirdi. Anlaşma ayrıca Gazze ve Eriha'nın Filistin'e bırakılmasını hükmediyordu. Oslo Anlaşması aslında bir ilke anlaşması olmakla beraber bu hususların daha sonra yapılacak görüşmelerle netleştirilmesini hükmediyordu. (Türel Yılmaz, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Barış Platin, Ankara, 2009 s.323-324)

profesyonelleşmesi ve daha yüksek kar getiren sektörlerin iş koluna dahil edilmesi olarak gösterilmektedir.⁶⁶

Günümüzde kibbutzların sayısında bir artış görülmekte olup 2017 yılı itibariyle sayıları 360'ı bulmuştur. Farklı iş kollarını benimsemesinin yanında şehir hayatının pahalılığından ve karmaşasından bunalan genç çiftleri çekmektedir. Ayrıca sadece sol fikirleri destekleyen kişilere değil toplumun her kesiminden insanlar kabul edilmektedir. Ortak çocuk yetiştirme ve toplu eğitim çerçevesinde ortak duş, çocukların ebeveynleriyle uyumaması gibi eskiden insanları tedirgin eden uygulamalarının terk edilmesi de insanları kibbutza çeken başka bir nedendir⁶⁷. Yurtdışında yaşayan Yahudilere, İsrail üzerine çalışma yapan kişilere ve sosyalizm meraklısı maceracılar ev sahipliği de yapan günümüz kibbutzları aynı zamanda ülkenin kültürel diplomasisine hizmet etmektedir.

Sonuç

Kurulan ilk kibbutz (Degania) bir grup idealist tarafından kendi topraklarını kendilerince işlenmesi için 1909 yılında kurulmuştur. Yahudiler için geçim kaynakları oluşturmak isteyen Baron Edmond de Filistin'de koloniler tesis ediyordu. Ancak Yahudilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için belli bir ücret sınırı mevcuttu. Bu ücreti sağlayamayan koloni yönetimleri, yerleşim yerlerinin işleyişini sürdürmek için ucuz Arap işgücüne başvurmuştu. Arap işçilerin istihdamı o kadar yayılmıştı ki, Yahudiler için kurulan kolonilerde Yahudi işçiler kendilerine iş bulamıyorlardı. Bu sıkıntılardan kurtulmak için David Ben Gurion liderliğinde bir grup 1909 yılında kurulan ilk kibbutz sisteminin işe yarayabileceğini düşünmüşlerdi. Degania'nın kurulmasından 10 yıl sonra kibbutzların kullanımına geçildi. Kibbutz sisteminde Yahudi olmayana yer yoktu, sadece Yahudilerin yerleşimine müsaade edilecekti. Ben Gurion'un ilk adımı buydu. İkinci adımı ise Histadrut'u kurarak işgücü piyasasını ele geçirmek suretiyle iş ihalelerini sadece Yahudi işçilere temin edilmesiydi. Bu adımların neticesinde ise Ben Gurion, para akışı düşen Arapların şiddete başvurarak Yahudilere saldırılarını sağlamaktı. Böylelikle iki kesim arasında silahlı çatışma yaşanacak ve Arapların bölgeden uzaklaştırılması sağlanabilecekti.

David Ben Gurion'un planı tutmuştu. Kibbutzlar hızla yayılırken, işgücü piyasası Yahudilerin eline geçmişti. Araplar Yahudilere saldırılara başlamış, İngiliz Manda Yönetimi ve dünya kamuoyunun gözünde Yahudiler saldırıya

⁶⁶ "List of kibbutzim", Kibbutzim.net, <http://www.kibbutzim.net/kibbutzim.php>

⁶⁷ "The new rise of Israel's Kibbutzim: More Young Families Opt for Communal Life" Haaretz, 3 Haziran 2013 <https://www.haaretz.com/israel-news/1.659277>

uğrayan ve kendilerini savunmak zorunda kalan bir kesim olmuştu. Kibbutzların, ekonomik açıdan hızla genişleyen ekonomiyle birlikte çalışarak devletin kurulmasında ve gelişmesinde önemli bir katkı sunduğu genel kabul görmektedir. Birlikte yaşam ve uyum gibi olguları geliştirmesi bağlamında müntesiplerine ortak bir ideali yüklemiştir. Siyasi açıdan ise günümüze kadar İsrail solunun ekseriyetle bir arada tutunmasına, İsrail sağı kadar bölünmesine müsaade etmediği düşünülmektedir. Kibbutzniklerin, kibbutzlarda yaşadıkları uyum ve birbirlerine destek anlayışı İsrail sol siyasetinde görünmüştür. İsrail siyasetine 1977 yılına kadar kesintisiz 30 yıl hakim olmuşlardır. Hakimiyetleri bir anda kaybolmamış, güç kaybı zamana yayılmış, aralarda tekrar hükümeti kurma başarısı göstermişlerdir. Ancak kibbutzların ilk yıllardaki gibi bir savunma aracı yönünü kaybetmesi, Dini Siyonistlerin yerleşim yerlerinin silahlı çatışmalarda ve Filistinlilerle mücadelede daha ön planda olması bu tarz grupların yükselmesine, kibbutz ve İsrail solunun güç kaybetmesine neden olmuştur.

İsrail'deki son seçimlerde (2015), üç partiden müteşekkil merkez işçi bloğunu temsil eden Siyonist Birlik, seçimlerde ikinci olarak 24 sandalye kazanmıştır. Ancak bloğun listesinde kibbutznik yoktu. Başka bir ifadeyle günümüzde Knesset'te kibbutznik milletvekili bulunmamaktadır. İsrail'deki karizmatik lider atmosferinden dolayı Yehuda Harel, Yehuda Gilad, Edna Solodar gibi kibbutzniklerin isimlerine günlük gazetelerde dahi rastlanılmamaktadır. İsrail'in sanayi üretiminde (%9) ve tarım (%40) önemli olmasına rağmen solcu partilerin dahi listesine giremeyen kibbutzniklerin, uzun vadede İsrail siyasetinde yer almayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adam, Baki, **Dinler Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- Armaoğlu, Fahri, **20.yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası yayınları, Ankara, 1991.
- Avner, Yehuda, **The Prime Ministers**, Toby Press, New Jersey, 2010.
- Ben-Rafael, Eliezer, **Crisis and Transformation: The Kibbutz at Century's End**, SUNY Press, New York, 1997.
- Besalel, Yusuf **Yahudilik Ansiklopedisi, Cilt 1-2-3**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001.
- Brodsky, Adriana, **Sephardi Jewish in Argentine**, Indiana University Press, Indiana, 2016.
- Deveci, Can, "Herbert Samuel döneminde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)," Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42), 1-18.
- Engin, Vahdet, **Pazarlık**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

- Friedman, Isaiah, **Germany, Turkey, and Zionism 1897-1918**, Transaction Publishers, New York, 1999.
- Ghanem, Asad, **Ethnic Politics in Israel: The Margins and the Ashkenazi Centre**, Routledge, New York, 2010.
- Karesh, Sara E., **Encyclopedia of Judaism**, Facts on File Publishing, New York, 2006.
- Kirman, M. Ali, **Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Otto Yayınları, Ankara, 2015.
- Kutluay, Yaşar, **Siyonizm ve Türkiye**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1973.
- Lange Nicholas, **Yahudi Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- Mahler, Gregory, **Politics and Government in Israel: The Maturation of a Modern State**, Rowman and Littlefield, New York, 2016.
- Medoff, Rafael, **The A to Z of Zionism**, Scarecrow Press Inc, Maryland, 2009
- Öke, Mim Kemal, **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, Kırmızı Kedi, İstanbul, 2012.
- Penslar, Derek J., **Zionism and Technocracy**, Indiana University Press, Indiana, 1991.
- Piterberg, Gabriel, **Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık**, çev: Aysun Babacan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015.
- Rabkin, Yakov, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı**, Çev: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Russell, Raymond , **The Renewal of the Kibbutz**, Rutgers University Press, New Jersey, 2013.
- Schama, Simon, **İki Rothschild: İsrail Devleti'nin Kuruluşu**, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Tarih, İstanbul, 2016.
- Schwartz, Dov, **Faith at the Crossroads**, Brill, Leiden, 1996
- Wendehorst, Stephan, **British Jewry, Zionism, and the Jewish State, 1936-1956**, Oxford University Press, New York, 2012.
- Zweig, Ronald, **David Ben Gurion Politics and Leadership in Israel**, Frank Cass Publishing, New York, 2006.